

ЕНЕРГИЙНА НЕЗАВИСИМОСТ: СИГУРНОСТ НА ГАЗОВИТЕ ДОСТАВКИ И ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

Policy Brief No. 130, март 2023 г.

Руското нахлуване в Украйна разкри уязвимостта на европейските страни към рисковете за тяхната енергийна и климатична сигурност. Войната задълбочи енергийната криза, която започна през лятото на 2021 г. поради нарастващия дефицит на природен газ на световните пазари¹ и подчерта прекомерната зависимост на много държави-членки на ЕС от вноса на руски изкопаеми горива, в частност на Германия и Италия.² Особено уязвими се оказаха и държавите от Югоизточна Европа (ЮИЕ) поради прекомерната си зависимост от вноса на руски нефт и природен газ.

Правителствата в региона твърде бавно актуализират своите дългосрочни енергийни политики в съответствие с далеч по-амбициозните цели на ЕС по плана REPowerEU. За да се трансформира енергийния им сектор през следващото десетилетие, следва постепенно да се изведат изкопаемите горива от енергийния микс и да се извършат значителни инвестиции в прехода към нисковъглеродно енергийно развитие. По този начин, енергийната криза може да даде така необходимия импулс за **съгласуване на приоритетите на енергийната политика на региона с тези на ЕС**.³

Ключов елемент на тази дългосрочна стратегия е именно постепенното извеждане на изкопаемите

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Страните от Югоизточна Европа са изправени пред **нарастващи рискове за енергийната и климатична сигурност**, чувствително изострени след руското нахлуване в Украйна.
- През следващото десетилетие регионът ще трябва да трансформира енергетиката си чрез **постепенно извеждане на изкопаемите горива от енергийния микс** и ускорени инвестиции в прехода към нисковъглеродно енергийно развитие.
- Ключов елемент е постепенното **преустановяване използването на природния газ**, тъй като намаляването на търсенето пряко подобрява сигурността на доставките.
- Русия остава един от основните доставчици на газ за региона, въпреки че е налице възможността за **алтернативни доставки** като внос от Азербайджан и на втечен природен газ от терминалите за регазификация в Егейско и Средиземно море.
- Във всички сценарии, **политиките за намаляване на търсенето на природен газ** могат да ограничат отрицателното въздействие на руското влияние върху икономиката и политиката на региона, което да допринесе за по-голяма енергийна и климатична сигурност.
- Румъния може да се превърне в **нетен износител на природен газ** при използване на пълния си потенциал за ограничаване на потреблението, без да са необходими допълнителни инвестиции в добива на природен газ, който и при сегашните прогнози се очаква да се удвои до 2030 г.
- Ограничаването на търсенето на природен газ не би премахнало **зависимостта на България и Гърция от вноса**, но би намалило обемите на доставките, което би позволило диверсификация без да са необходими **допълнителни инвестиции в преносна инфраструктура** или нови договори за покупка.
- Страните от Югоизточна Европа следва да се уверят, че Русия не **заобикаля санкциите срещу „Газпром“** чрез посредници, които са тясно свързани с руската компания, или чрез доставки на втечен природен газ за региона.
- От стратегическо значение е България, Гърция и Румъния да подпишат тристранно споразумение за газова солидарност по модела на други държави - членки на ЕС, за да **оптимизират разпределението на ограничените количества алтернативни доставки на газ** в региона.

¹ Център за изследване на демокрацията. *Енергийна и климатична сигурност на Европа*. София: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

² Владимирова, М., Рангелова, К. и Димитрова, А., *Великият разлом: Енергийната и климатичната сигурност на Европа между зеления преход и Кремълския наръчник*, София: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

³ Център за изследване на демокрацията. *Управлението на енергийния преход като начин за повишаване на енергийната сигурност в Европа*. София: Център за изследване на демокрацията, 2019 г.

горива от енергийния микс. Потреблението на природен газ в ЮИЕ намалява от 2010 г. насам поради повишаването на енергийната ефективност, ускорената електрификация и слабата конкуренция поради неосъществена либерализация и интеграция на газовия пазар. Тенденцията обаче се променя, особено в Гърция, където **природният газ постепенно замества въглищата в електроенергийния микс**. Предвид плановете за увеличаване на капацитета за електроенергийно производство чрез изгаряне на природен газ до 2030 г., газовата зависимост на региона може да се увеличи значително.

Стратегията за постепенно извеждане на природния газ е от ключово значение, тъй като тя ще **намали и рисковете пред сигурността на газовите доставки**. Важно е да се отбележи, че година след инвазията, „Газпром“ остава един от най-важните доставчици на природен газ в ЮИЕ. Дори България, която беше първата държава-членка на ЕС с прекратени доставки на руски газ в края на април 2022 г., продължава непряко да внася руски газ по тръбопровода от Гърция, където две от най-големите газови компании се съгласиха на схемата за плащане на „Газпром“ в рубли и продължиха да изпълняват дългосрочните си договори за доставка с руската компания. В същото време „Турски поток“ все още пренася руски газ за ЮИЕ през България, като през входната точка на продължението на руския проект минават около 10 млрд. куб. м годишно.

Въпреки това, страните от региона имат достъп до алтернативен внос от Азербайджан и чрез втечен природен газ (LNG). Участниците на пазара за търговия на едро с газ също са увеличили алтернативния внос, постигайки замяна на близо 4-5 млрд. куб. м годишно руски газ. Преди започването на енергийната криза, „Турски поток“ засили влиянието на Газпром чрез ограничаване потенциала за проекти за диверсификация.⁴ Въпреки това, скокът на цените на газа, предизвикан от натиска на Русия върху европейските газови пазари, превърна в доходоносни проекти всички **регионални междусистемни газопроводни връзки, съоръжения за съхранение и инсталации за регазификация на LNG**.

Визии за сигурността на доставките на природен газ до 2030 г.

Настоящият документ представя обобщената оценка на три дългосрочни сценарии за сигурността на доставките на природен газ до 2030 г., както и перспективите за ускоряване на енергийния преход и намаляването на потреблението на газ в три ключови държави членки на ЕС и НАТО от ЮИЕ: България, Румъния и Гърция.⁵ В него са очертани три визии за ролята на природния газ в енергийния микс на региона, основани на **възможността за постепенно ограничаване на газовото потребление в секторите електроенергия, промишленост и сгради**:

- **Референтен сценарий на ЕС (REF)**: базов сценарий, основан на допусканията на Европейската комисия и на съществуващата политическа рамка. Той обхваща всички държави-членки на ЕС и предоставя макроикономически, енергийни, климатични и транспортни прогнози с хоризонт до 2050 г.
- **Сценарий „Готови за цел 55“ (Ff55)**: един от трите политически сценария за осъществяване на Европейския зелен пакт, разработени от Европейската комисия. В него се моделира ефекта от драстичното повишение на цените на въглеродните емисии в автомобилния транспорт и сградния сектор, както и ускорени национални политики за декарбонизация. Той предоставя макроикономически, енергийни, климатични и транспортни прогнози с хоризонт до 2030 г.
- **Сценарий за ускорено извеждане на природен газ (Gexit)**: общоевропейски сценарий за постигане на въглеродна неутралност до 2050 г. чрез реалистично ускорено извеждане на природния газ от европейската икономика.⁶ Резултатите обхващат секторите промишленост, сгради и централно отопление, като оценката за ролята на природния газ в енергийния сектор следва да се възприема като предварителна.

⁴ Ницов, Б., и Рангелова, К., *Как да се справим с желанието на Кремъл да лиши Европа от енергия*. София: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

⁵ Рангелова, К., и Владимирова, М., *Бъдещето на природния газ в Югоизточна Европа*. София: Център за изследване на демокрацията, 2023 г.

⁶ Рамката за моделиране на този сценарий се основава на работата на Artelys, TEP Energy и Института Вупертал, както и на консултации с национални експерти.

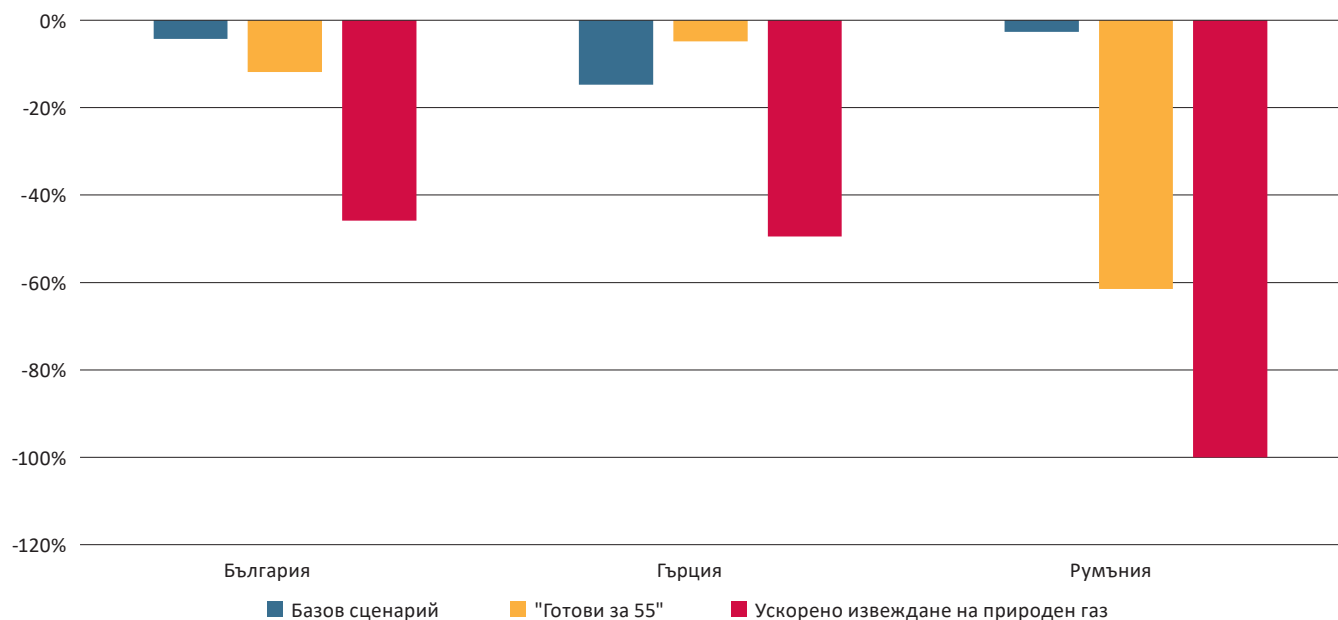
Прилагането на амбициозни политики за декарбонизация, които намаляват търсенето на природен газ, може значително да облекчи уязвимостта на ЮИЕ към **руското икономическо влияние** и да **допринесе за засилването на енергийната и климатична сигурност**.⁷ Стимулирането на мерки за енергийна ефективност и електрификация в различни отрасли, заедно с комбинираното изгаряне на биомаса в производството на топлинна енергия и високотемпературни промишлени процеси в химическата индустрия, могат да намалят рисковете пред сигурността на доставките в периода до 2030 г.. Това важи с пълна сила за основния производител на природен газ в региона – Румъния. Мобилизирането на целия потенциал на Румъния за намаляване потреблението на природен газ може да я превърне в нетен износител, без да са необходими допълнителни инвестиции в добив, който се очаква и без допълнителни действия да се удвои до 2030 г.

При България и Гърция, намаляването на търсенето на природен газ не би премахнало зависимостта на двете страни от внос, но би намалило обема на вноса им, улеснявайки **диверсификацията на доставките без допълнителни инвестиции в**

преносна инфраструктура или сключване на нови дългосрочни договори за доставка. Намирането на алтернативни доставчици е сериозно предизвикателство в условията на свития глобален пазар и ожесточената конкуренция от страна на по-големите европейски потребители като Германия и Италия, както и от страна на Китай и останалата част от Азия. В тази пазарна среда, страните от ЮИЕ, търсещи нови договори за доставка, ще срещнат трудности при осигуряването на благоприятни търговски условия.

Крайъгълният камък за осигуряване сигурността на доставките на природен газ в ЮИЕ е **преодоляването зависимостта от Русия**. Понастоящем Гърция има най-диверсифицирания микс от източници на внос на природен газ, като оценката на равнището на диверсификация спрямо Индекса на рисковете пред енергийната и климатична сигурност през 2021 г. е почти три пъти по-висока от тази на България и Румъния, където делът на руския газ в общия внос е 80 на сто. Въпреки това, Гърция все още **разчита на руския газ, който съставлява 41 на сто от общия ѝ внос**, с подобен на българския обем от около 2,7 млрд. куб. м годишно.

Фигура 1. Сигурност на доставките на природен газ: 2030 г. спрямо 2021 г. при трите сценария

Източник: Център за изследване на демокрацията въз основа данните от Индекса на рисковете за енергийна и климатична сигурност

⁷ Център за изследване на демокрацията. *Преодоляване на дилемата за енергийната и климатичната сигурност на Югоизточна Европа*. София: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

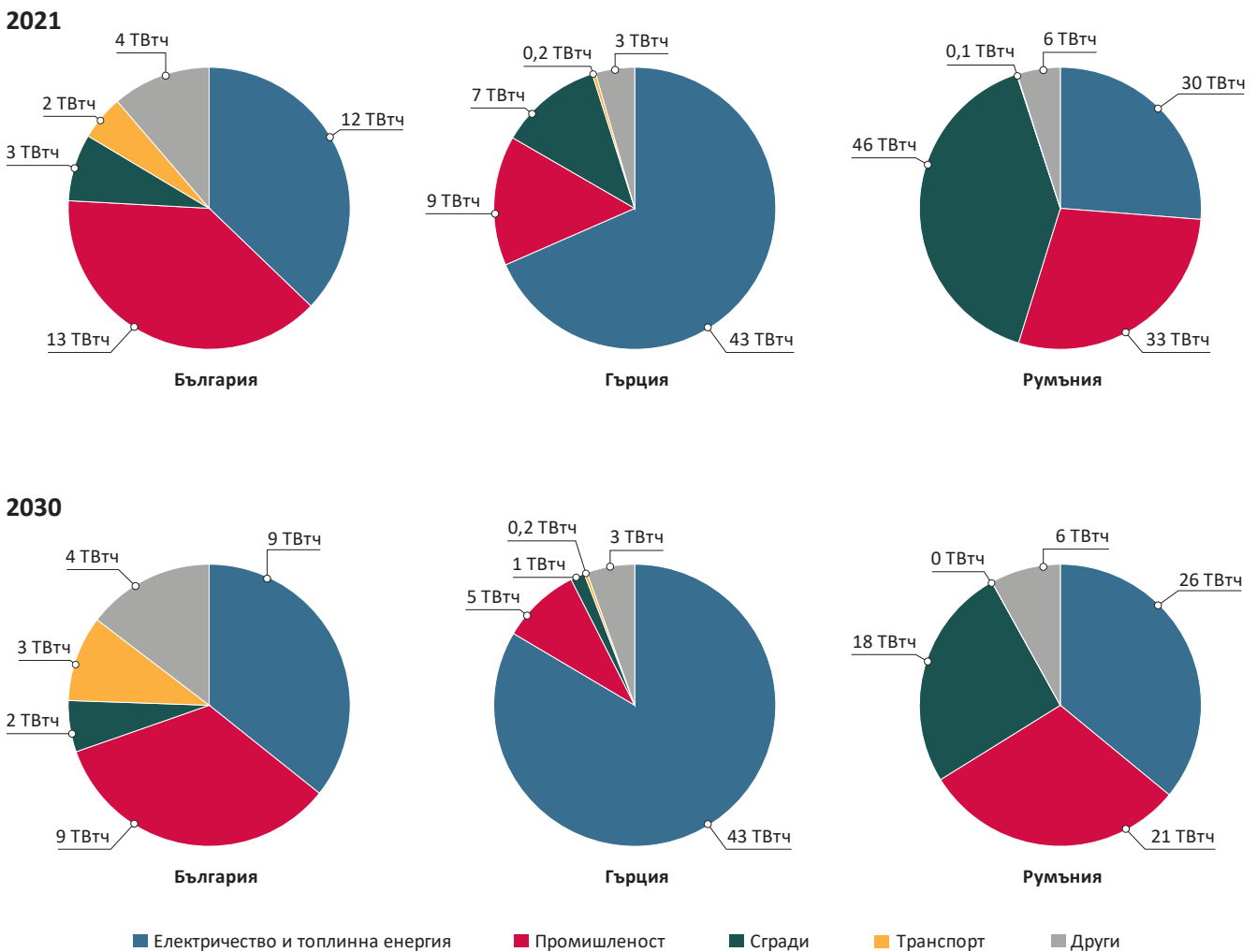
Потенциал за премахване използването на природния газ

ЮИЕ разполага с голям и все още неизползван потенциал за разширяване дела на енергията от възобновяеми източници, което да допринесе за намаляване търсенето на природен газ. Актуалното ниско равнище на енергийната ефективност в промишлеността и сградния сектор предоставя възможност за намаляване на потреблението чрез интелигентното преобразуване на електроенергийния сектор, включващо ускорената електрификация на различни икономически отрасли и да избегне закрепостяването на местната икономика в прекомерна зависимост от използването на природен газ.

Сценарият за **ускорено извеждане на природния газ**, който изследва максималния потенциал за намаляване на потреблението, показва, че до 2030 г. в България, Румъния и Гърция може да бъде съкратено търсенето на повече от 6 млрд. куб. м природен газ годишно в сравнение с референтния сценарий на ЕС. Важно е да се отбележи, че възможностите за намаляване на потреблението на газ варират значително в трите държави поради различната роля на природния газ в съответния енергиен микс.

В сценария **„Готови за цел 55“**, потреблението на газ в региона намалява с по-малко от половината от възможното, което отразява необходимостта от **по-целенасочени секторни политики** за стимулиране използването на алтернативни енергийни източници и нови технологии в различните отрасли.

Фигура 2. Търсене на природен газ по сектори през 2021 г. и 2030 г. (Сценарий за ускорено извеждане на природен газ)

Източник: Център за изследване на демокрацията въз основа на данни от Евростат, Институт Вупертал, TER Energy, Artelys.

Това е особено важно за Гърция, където търсенето на газ леко нараства, главно поради **голямото производство на електроенергия от природен газ**. Гърция има пет нови газови електроцентрали в процес на изграждане с общ капацитет над 4 ГВт, като една беше пусната в експлоатация в пробен режим от началото на 2023 г., а останалите четири ще започнат работа между 2024 и 2025 г. В Румъния се разработват два проекта за газови централи с финансиране от ЕС, докато България прекрати проект за изграждане на газова мощност от 1 ГВт. Въпреки това, рискът от обръщане политиката и прегръщане на идеята за нови газови централи остава висок, тъй като политическата нестабилност в страната от 2021 г. насам води до чести промени в националната енергийна стратегия, които не стъпват на дългосрочен анализ на приходите и разходите.

Сградният сектор притежава **най-големият потенциал за намаляване на търсенето на природен газ в ЮИЕ до 2030 г.**, допринасяйки за спад от близо 50 на сто в потреблението на газ в **сценария за ускорено извеждане на природен газ**. За да се постигне дълбока декарбонизация на сградния фонд, е необходима политическа стратегия, акцентираща върху електрифицирането на сектора, енергийната ефективност и поставяща основен фокус върху ограничаването на риска от енергийна бедност.

Газифицирането на жилищните сгради в ЮИЕ се извършва с ускорени темпове, като все по-големият дял на индивидуални газови котли в Румъния превръща **природния газ в доминиращ източник на отопление** в градските райони. Докато гръцките и българските потребители са принудени да се отказват от газифицирането на домовете си поради високите разходи, румънското правителство въведе пределни цени на природния газ за домакинствата, без конкретни цели за намаляване на газовото потребление. За сравнение, по-малко от 10 на сто от домакинствата се отопляват на природен газ в Гърция, докато в България само 2,5 процента са пряко свързани към газоразпределителната мрежа.⁸

Дебатът за енергийния преход на ЮИЕ продължава да не засяга критичния въпрос за декарбонизацията на промишлеността. Регионът се нуждае от **дълбока индустриална трансформация, за да подсили икономическата си конкурентоспособност** през следващите години. Високата енергийна и материална интензивност на националните индустрии

предлага чудесна възможност за въвеждане на мерки за енергийна ефективност и иновации с висок потенциал. Тези действия могат да доведат за значителното намаляване на газовото потребление преди 2030 г. Скокът на цените на природния газ вече започна да ускорява инвестициите в енергийна ефективност в промишлеността, подмяна на горивните инсталации и налагането на нови технологии, което обуславя и ограниченото газово потребление през 2022 г. в целия регион. Въпреки това са необходими допълнителни усилия, за да се променят дългосрочните бизнес решения към повече ефективност и устойчивост. Вместо това, правителствата в региона избраха да подпомогнат сектора безусловно с щедри енергийни субсидии по време на кризата, което застрашава да затвърди настоящите модели на потребление в промишлеността.

Какво следва да се предприеме?

Преодоляването на **структурните рискове за енергийната и климатичната сигурност** в ЮИЕ изисква дългосрочен подход с амбициозни цели за осигуряване на надеждни доставки и декарбонизация. Правителствата в региона следва да предприемат редица **краткосрочни и дългосрочни мерки**, които да следват пътя към **стратегическо отделяне** от Русия и въглеродна неутралност:

Сигурност на доставките

- Премахването на **зависимостта от внос на руски нефт и газ** като един от основните стълбове на стратегиите за енергийна и климатична сигурност в страните.
- Правителствата на страните от ЮИЕ следва да предприемат мерки за това Русия да не заобикаля санкциите срещу „Газпром“ чрез **посредници, които са тясно свързани с руската компания**, или чрез доставки на руски втечен природен газ (ВПГ). Доставките на руски ВПГ за Европа скочиха десет пъти през 2022 г., главно за Франция и държави от Южна Европа, включително Испания, Италия и Гърция.
- Дългосрочните договори с „Газпром“ не бива да се подновяват след изтичането им в средата на десетилетието. Клиентите на руската компания трябва да се опитат да предоговорят **съществу-**

⁸ Българска асоциация „Природен газ“, [За природния газ в България](#).

ващите споразумения с цел по-голяма гъвкавост и замяна на договорените обеми с алтернативни доставки.

- **Диверсификацията на доставките на газ** за региона в средносрочен план чрез завършването на стратегически проекти като междусистемните газови връзки, подземните газохранилища и терминалите за регазификация.
- Вносът на ВПГ в Гърция и Турция ще изиграе решаваща роля за сигурността на доставките на газ за целия регион. От стратегическа важност е България, Гърция и Румъния да подпишат тристранно **споразумение за солидарност по време на криза с газовите доставки** по модела на други държави – членки на ЕС, за да оптимизират разпределението на потенциално ограничените количества алтернативни доставки на газ за региона.
- Следва да се избягва сключването на **споразумения за покупка на ВПГ за срок, по-дълъг от 5 години**, което е и средният стандартен договор за доставка на газ в по-голямата част от Европа, като едновременно се приоритизира временното наемане на плаващи терминали за регазификация и съхранение, за сметка на наземни, перманентни съоръжения, чиято финансова жизнеспособност е под въпрос.
- Кризата със сигурността на доставките не бива да бъде оправдание за замяна на зависимостта от един доставчик на газ с друг. По възможност, страните от ЮИЕ следва да **договарят общи споразумения за доставка на природен газ**, основаващи се на по-атраaktivни търговски условия, улесняващи навлизането на големи, западни енергийни компании до регионалните пазари, в продължение на десетилетия монополизирани от Газпром и други руски дружества.
- Страните от ЮИЕ следва да осигурят физическа и виртуална реверсивност **на съществуващите междусистемни газопроводи**, както и на Трансбалканския транзитен газопровод, който вече не се използва от „Газпром“. Подобни действия ще доведат до завършването на вертикалния газов коридор „Юг-Север“, свързващ алтернативните доставки до терминалите в Средиземноморието с централноевропейските газови пазари и най-вече с Украйна.
- Следва да се въведе **общ механизъм на равнище ЕС за съвместно закупуване на природен газ**,

който да подsigурява газовите запаси в газохранилищата и да постига икономии от мащаба при договарянето на алтернативни количества природен газ за най-уязвимите региони към прекъсване на доставките..

Прекратяване използването на природния газ в икономиката и цялостна декарбонизация:

- Необходимо е провеждането на **търгове за осигуряване на третичен резерв** с цел ускоряване намаляването на потреблението на природен газ над предвидените за 2022 г. енергийни спестявания, като целта е промишлените потребители сами предлагат доброволни ограничения в търсенето на газ чрез пазарен механизъм за предлагане на свободните количества и тяхното компенсиране от оператора на газопреносната мрежа.
- Основен риск за сигурността на доставките остава **неизползваният потенциал за енергийна ефективност**. Намаляването на общото потребление на газ ще означава по-малък внос на изкопаеми горива и съответно по-голяма енергийна независимост. За целта може да се приложи ускорена инвестиционна стратегия за енергийна ефективност, която да се насочи към енергийно бедните домакинства и към програми за дълбоко обновяване жилищната инфраструктура, което да доведе до по-бързо намаление потреблението в сравнение със сегашните цели до 2030 г.
- Намаляване на общата роля на природния газ в енергийния микс чрез замяната му с **енергия от местни, възобновяеми източници**. Това би ограничило не само уязвимостта към руския внос и, свързаните с него, геополитически рискове, но и към присъщата на изкопаемите горива волатилност на цените.
- **Отказът от природен газ** е възможен, ако регионът положи повече усилия за:
 - Замяна на природния газ в отоплението с **термопомпи** и електрификация;
 - Засилване на инвестициите в енергийна ефективност, с акцент върху **енергийно бедните домакинства**;
 - Ускоряване на **проектите за производството на електроенергия от вятър и за съхранение**, с цел замяна на електроцентралите на природен газ при осигуряването на върхова електроенергия;

- Избягване на заключването на икономиката в газова зависимост чрез отказ от нови проекти за изграждане на преносна или вносна инфраструктура или откриване на газови електроцентрали, финансирани от ЕС, освен в случаите, когато тези проекти допринасят за намаляването на **краткосрочните и средносрочните рискове пред сигурността на газовите доставки**. Оптимизирането на съществуващата газова инфраструктура може да ограничи необходимостта от значително увеличение на наличните газови активи.
- Следва да се избягва **потреблението на водород**, произведен от природен газ, както и ненужното разширяване на съществуващите газопреносни мрежи или изграждането на нови за транспортиране на така наречения „син“ водород.
- Правителствата в региона трябва да обвържат своята **стратегия за развитие на водородните технологии с твърд ангажимент за използване на възобновяеми енергийни източници** при производството му.
- Пълното изтегляне на природния газ от енергийния микс не би било възможно без мащабни **мерки за декарбонизация на промишлеността**, насочени към електрифициране на производството, особено в най-енергоемките отрасли като металургията, добивната и циментовата промишленост.